

DR. OLÁH JÁNOS

ny. főiskolai tanár

SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

Szeged

Edvi Illés Pál a tanulásról és a tanításról

A reformkor a magyar neveléstörténet szándékokban, törekvésekben, tervekben, magyar nyelvű pedagógiai írásokban gazdag színes korszaka. Lényegében mindazok a pedagógiai problémák jelentkeznek ekkor, amelyek a polgári társadalom kialakulásával vannak összefüggésben. Ezek: a honszeretetre nevelés szükségessége, a magyar nyelvű oktatásért vívott küzdelem, az oktatásügy átalakítása, korszerűsítése, a tananyag modernizálása, a nők nevelésének kérdése. A pedagógiai törekvések megfogalmazásának és gyakorlati megvalósításának élén politikusok, írók, költők, katolikus és protestáns papok álltak. Az első jelentős pedagógiai lapjaink egyházi kézben voltak: a *Religió és Nevelést* a katolikusok adták ki (szerkesztője volt Somogyi Károly kanonok is, a szegedi városi könyvtár alapítója)¹; a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapot* az evangélikusok és a reformátusok jelentették meg. Az említett lapok alapján is elmondható, hogy nem vetődött fel egyetlen olyan társadalmi kérdés sem, amelyet ne kapcsoltak volna össze a nevelés ügyével. Ez a szemléletmód áthatotta a nemeseket, polgárokat, politikusokat, írókat, pedagógusokat, papokat egyaránt.

A nemzet nagyjai nagyon fontosnak tartották a műveltséget, a tudást. Széchenyi István a *Hitel* című munkájában kijelentette: „A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma”². Kölcsey Ferenc: *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz* című munkájában tanácsokat ad unokaöccsének: „Sok olvasás, még több gondolkozás, sok egybehasonlítás, még több gyakorlás s fogyhatatlan béketűrés és állandóság az, ami itt megkívántatik. Ne gondold, mintha a tanulás csak bizonyos időkhöz, az ifjúság éveire köttetnék.”³ Kossuth Lajos: *Műipar* című értekezésében az ismeretterjesztő egyesületek fontosságáról is ír.⁴ Táncsics Mihály: *Józan ész* című írásában kijelenti: „Mi az, amit elvül kell fölállítani s a gyermekkel megértetni. Ez: minden emberi teremtmény veled egyenlő jogokkal és szabadsággal bír a természettől.”⁵

A feladatok megfogalmazásából a lelkészek is kivették a részüket. A legismertebbek közé tartozott közülük Edvi Illés Pál, kinek életútját a *Magyar Életrajzi Lexikon* vázolja fel.⁶ Edvi munkáit a reformkorban sokat olvasták. Erről tanúskodik Tóth Péter feljegyzése *Napló* című művében.⁷ A *Napló* jegyzeteiben Szegedy-Maszák Mihály irodalomtörténész így összegezte Edvi Illés Pál (1793-1871) evangélikus lelkész pályáját: „Jénában tanult. Egyházi vonatkozású könyve s a szabadságharc, valamint az önkényuralom időszakáról szóló kortörténeti munkája mellett tankönyvet is írt: *A legszükségesebb tudományok összessége* (1837) címmel.”⁸

Mi a *Magyar Életrajzi Lexikon* alapján foglaljuk össze életét és munkásságát: „Edvi Illés Pál (Réti, 1793. jún. 29. – Pest, 1871. jún. 22.): egyházi író, költő, ev. Esperes (1845), az MTA I. tagja (1835) – László orvos bátyja. Egy ideig nevelősködött, majd 1815-től 1817-ig a jeni egyetemen tanult. Több helyen volt lelkész, 1831-ben a nemesdömölki gyülekezet hívta meg. 1863-ban lemondott ott viselt hivataláról, mert megvakult, és Pestre költözött. Egyházi vonatkozású és nevelő jellegű munkáin kívül számos verse, prózai dolgozata maradt fenn.

Kéziratban maradt a szabadságharc és az abszolutizmus éveiről írt négykötényi Dömölki krónika. – F.M. Első oktatásra szolgáló kézikönyv... (Buda, 1837); Keresztény ábécze (Pápa,

1853). – Ford. Habrem Jonathán : E. J. P. emléke (MTA Ért. A Bölcséleti Tud. Köréből, Pest, 1872).”

A Horváth Márton szerkesztette: A magyar nevelés története I. kétszer is említi Edvit. A 307. oldalon: A latin nyelvtan elemei (Pest, 1840) című könyvét sorolják fel az evangélikus gimnáziumok új magyar nyelvű tankönyvei között. A 328. oldalon pedig azok között említik a nevét, akik önálló kötetekben, folyóiratokban és hírlapi közleményekben járultak hozzá a korabeli pedagógiai gondolatok megfogalmazásához és terjesztéséhez.⁹ (Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777-1848 és Szelényi Ödön: A magyar ev. iskolák története a reformációtól napjainkig című összegző munkák névmutatójában viszont nem szerepel a neve.)¹⁰

Edvi Illés Pál fontosságát mutatja az Autodidaktia című munkája, melyet a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap mutatott be 1842-ben.¹¹

Edvi Illés Pál könyve a következő fejezetekből áll:

- I. Önbírálat
- II. Tanácsadó a hivatal választásában
- III. A tanulásról általában
- IV. Az emlékerőnek ápolásáról
- V. A tanuló ifjak életrende
- VI. Nyelvek studiuma
- VII. A tudományok tanulásáról
- VIII. Olvasni és kijegyzetelgetni hogyan kell
- IX. A könyvekről általában
- X. A minden tanulóktól megolvasandó könyvek címjegyzéke
- XI. Különösen a régi classicusokról
- XII. Különösen a Bibliáról
- XIII. Stíl-képzés
- XIV. Művészetek
- XV. Az öntanulásnak még három kútfői: a társalgás, színpad és utánczás
- XVI. A jellemképzés

A fentiekből is látható, hogy Edvi olyan munkát írt, amely különösen fontos egy olvasni, művelődni vágyó korban. Ma is jelennek meg hasonló munkák külföldön is és hazánkban is. A folyóirat szerkesztője így ajánlotta az olvasó figyelmébe az említett művet. ”Közlünk itten mutatványt Edvi Illés Pálnak illy czimű legujabb munkájából: Autodidachia vagy az öntanulás mestersége, gyakorlatian tárgyalva. Valláskülönbség nélkül a két magyar hon felserdült tanuló és kitanult ifjainak kedvéért” írta a szerző.

Edvi Előbeszéde szerint: „Úgy hiszem t.i., hogy az oktatás és nevelés ügyében ... hasznosabb áldozatot nem vihetünk a hon oltárára, mint ha kedves tanuló ifjainkat ... az öntanulásnak bizonyos fogásaira s fortélyaira figyelgetjük, őket a jónemű könyvekkel és azok használati szabályaival megismerkedtetjük, a tanulásra képesekké tesszük, ... megmutatjuk azt az ösvényt, melyen indulniuk és járniuk kell; és a melyen ők maguk viszont még több fogásokra is jutnak, mint amennyivel jelen munkámban legközelebb én nekik kedveskedni tudtam”.

Edvi elmondja, hogy mindez azért lényeges, mert a barátok, a pedagógusok és a könyvek formálják az embert. Leírja, hogy a pedagógiai irodalom alapján kijelenthető, hogy az iskola (”a másoktól nyert oktatás”) a korszerű tudásnak, műveltségnek csupán 1/3-át adja, a 2/3-ad részét önképzés alapján lehet megszerezni, hiszen: „A tanulni-valók tömege tenger; és ha ama mondás: Ars longa, vita brevis, érvényes minden időkorban: tehát az legkivált szabható e mi korunkra, melly némileg a mindennek tudási-kora.” Bírálja a kor iskoláját és a tananyagot, mert az iskola olyan tudást, műveltséget ad, melyet az életben nem lehet használni, és úgyis

elfelejti az ember. Kijelenti: „Ha iskolai pályánk bevégeztére visszaemlékezünk, és azon összes tudományi tömegre, melly sok évi iskolázásunknak lőn eredménye azt kell vallanunk, hogy a valódi haszonvetelre az csak parányiság volt és hogy újra másként kellett tanulnunk mindeneket- pedig az öntanulásnak bajosan megtalált útján.”

Edvi szerint az iskolának is fontos az öntanulás, mert amit a pedagógusok tanítanak: „nem a mi tulajdon mivünk, hanem idegen miv rajtunk és külön anyagu belénk tömködés, mellyet nehezen vagy sohasem tudunk magunkhoz assimilálni. Midőnmás oktat bennünket, az csak tölcserén töltögetés ... De amit önmagad tanulsz szivesen... az lesz saját keresményed, az könnyen testté vérré válik.” A szerző szerint ezért a legjobb oktató az, aki megtanítja tanítványait arra, hogyan „nélkülözhetőek” azok a tanítókat minél hamarabb, ahogy azok a legjobb orvosok, akik arra tanítják az embereket, hogyan előzzék meg a betegségeket, azaz hogyan „nélkülözhetőek” az orvosokat. A kor tipikus pedagógusa Edvi szerint nem kelti fel a tanulóban az érdeklődést, az önképzés igényét, hanem csak arra figyel, „hogy a kiszabott tanokban őket gyakorolják.” A kor pedagógusa fiatalon kezdi el pályáját: „Ugyde hogyan oktassunk másokat, ha magok tanulni még nem tudnak. Aki mást oktat, afelől feltéteket, hogy ő maga már tud tanulni.” Ez pedig fontos lenne, mert sok ifjú nem jut el arra a szintre, hogy önmaga is tanulni tudjon: „A talentom nélküliek sohasem: a mindennapi talentomnak (milyenek ifjaink nagyobb részint) bajosan ép és sokára; a lángelméjük sem olly korán, mint eljutottak volna utmutatás által ... (de) Öntanulás és vasszorgalom az, melly mind a geniet (zsenit) gyorsan előhaladni segíti.”

Példaképeket is ajánl a szerző az olvasónak, akik autodidakta módon lettek nagyok: Rousseau, Duval, Franklin, Priesznitz stb., a nők között: Sevignéné, Maintenon, Genlis, Staël stb.

Sajnálatos, hogy hazánkban sok tekintélyes család gyermeke nem ízeleli meg a tanulás örömét, attól elmegy az iskolában a kedve, s „féltanultan, félmivelten haza vonul gazdáskodni? Vajjon az oly ifju miért kívánczik mussafiai díszes karját a falusi gazdák rideg seregével fölcserélni? ... (pedig) csak egyszer legyen megszeretve a tudomány és lángra élesztve a tanulásvágy: az ifjú nem könnyen hagyandja félben azt.” Nagyon fontos lenne pedig, hogy a gazdálkodók tudományos közleményeket olvassanak, korszerűsíteni tudják a termelést újítások bevezetésével, s bekapcsolódjanak a mezőgazdaság mellett az ipari termelésbe is: „Mert /ugymond Liszt/ a mely nemzet csak földmívelést üz, hasonlít az oly egyedhez, kinek csak egy karja vagyon.”

Az ifjak számára hasznos a tanulás, mert távol tartja őket a szerencsésjétékóktól, a szerelmi kalandoktól, a veszekedésektől, a borozástól stb. A fiatalok sok butaságot követnek el: „szinte nyilvános hírlapokban olvassuk is: néhol milly betyár kihágásokat gyakorolnak és milly erkölcstelen magaviseletet nyilvánítanak azon ifjak, kiket a tudományok műhelyébe a szülők azért adni vélnek, hogy azok ott minden jó erkölcsökben (sőt ezekben legkivált) neveltessenek és nemesítessenek ... az elrontottan iskolákra adott egyedeket megjavítani az oktatók mindig nem képesek. Ők intenek, feddnek, törvényeket szabnak, fenyítnek: de mind ez csak azokon fog, kik engedékenyek, magukba tudnak szállni és hibákat belátván s megismervén, erkölcüket nemesíteni saját erejükből iparkodnak, szóval: az autodidaktika által.”

Edvi Illés Pál hézagpótlónak tartja munkáját hazánkban, megemlíti, hogy ilyen jellegű munkával a külföldi irodalomban sem találkozott, pedig: „Tudok már ifjak számára írt külön könyveket arról, hogyan kelljen divatszerűen kötni a nyakkeszkenőt (London 1829.), fodorgatni a hajzatot (Lipce 1823), hogyan kelljen világfia módjára a szép nemmel társalogni, tisztelni, bókolni, vigyázni szemekre, fogakra; hogyan oktassák őket mások uszni, vívni, táncolni, lovagolni, rajzolni, muzsikálni, de öntanulásról írt könyvet (autodidachiát) nem tudok egy nemzet irodalmában is.” Egyedüli forrást a szerző számára csak a jeles férfiak meoárjai jelentettek: Sacchini Ferenc, Meiners, Heinichen, Gibbon, Franklin stb. Írt a szerző

azokról a problémákról, amelyek a reformkorban szinte minden tudományban érezhetőek voltak: a szakkifejezések hiánya, a nyelv fejletlensége: „Írásban ... nekem nem is annyira célom, nyelvünknek a neologizálás végtelen új szók vagy phrasisok gyártásával szolgálatot tenni: mint tanulságos eszméket és hasznos dolgokat nyújtani, egyszerű világos szók köntösében.”

A szerző megjegyzi: „Azt mondhatná valaki e munkámhoz: „Tanácsokat adni s írni, igen könnyű; de ha az írót bizonyos hatalom kényszerítené, hogy tegyék meg magok is mind azt, mit másoknak tanácsolnak: majd nem írnának annyit halomra össze.” Melyre én viszont azt válaszolom, hogy ifjaknak és főleg, tanulóknak igen jól esik, sőt szükséges is czélszerű tanácsadás ...” Előbeszéde végén Edvi minden jót kíván olvasóinak.

A protestáns Egyházi és Iskolai Lap egy másik száma az említett könyv A tanulók önbírálása című fejezetét közli, melyben Edvi az alkalmasság kérdéseiről értekezik.

Fontos, hogy az ifjú egészséges legyen: „Testére nézve a tanuló ifjú, szükség, hogy legyen mindenképen ép és egészséges ... Legyenek kivált a mell, szemek, fülek és szólási műszerek erősek és hibátlanok. Még fontosabb megkísérteni kinek-kinek szellemi tulajdonait, névszerint emlékező felfogható tehetségét. Vannak t.i. ifjú egyedek kik ... a tanulásra nem alkalmasak ... ha örölitetik a dolgot, megtévelyodhatnak és belőlük válnak az ügyetlen hivatalnokok, kik kötelességeiket csak ütik-vétik ... az ügyek rendes folyamatát akadályozzák, sőt temérdek rosszat eszközölnek, – mivel nem a magok helyén állnak”

Nagyon lényeges, hogy a fiatal családja rendelkezék a tanuláshoz szükséges anyagiakkal is, mert „Látunk ugyan példákat, hogy ...szegényebb és mély nyomorral küzdő tanulókból is váltak jeles férfiak: de valamennyire vagyonosakból végtelenül többen váltak. És ha az ágról-szakadt szegény ifjú mégis tanuló pályát folytat; az örökkén mások keze lába leend, tanulni rendesen nem érhet rá; azon kívül vak szerencse és idegen kegy kénylaptája, jellemet is rabszolgait, csuszó-mászót, ravaszt és hízelgőt fejleszt.”

Jó ha a diáknak befolyásos támogatói és rokonai vannak, de ők is meghalhatnak vagy „kegyök megváltozhatnak.” Edvi felhívja a figyelmet, hogy az élelmese a Bécs-trieszti Életbiztosító Társaságnál (Lebensversicherung) bebiztosíthatják magukat és kedvezményezettüket minden eshetőségre felkészülve.

A legfontosabb persze az, ha a fiatala a szorgalom, az iparkodás és a kitarás jellemzi.

Edvi elítéli a műveletlen, tudatlan nemeseket: „Rajta csak ruha nemes, de a szív és ész nemtelenek; csak a külső finom, de a belső merőn daróc és durvaság. Ő mivel áll feljebb tanulatlan jobbágyinál? Születésével-e, mely körül neki nincs érdeme... ő nem is társaloghat rangjához képest ... tisztelet helyett megvetést arat, és szegénnyel vonul vissza ősi rideg magányába ... minő élhetetlen úr az, ki mindenben másokra szorulni kényszerül. Az ilyen ember nem méltó hivatalra, pedig ha tudná, hogy királyi hercegeknek, grófoknak gyermekkorukban mennyit kell tanulniuk.”

A magyar előkelő fiataloknak könnyebb tanulniuk, mint a szegényeknek, ráadásul már a tudományok magyar nyelven is hozzáférhetőek, mégis sokan nem élnek lehetőségeikkel, így aztán „Vakságukban ők szegülnek utóbb ellene minden idves újításnak; ők lesznek konok ellenségei az előhaladásnak ... Hóseás proféta (szerint) „Elvész az én népem, mivel tudomány nélkül való.” ... nemzetünk egész hátramaradtának legfőbb és általános oka a lelki miveletlenség és tudatlanság.” Edvi felhívja a figyelmet az átgondolt pályaválasztás fontosságára, mindenkiből nem lehet hivatalnok, „ellenben a katonaság, művészet, kézmivesség, gyárak, kereskedés és kalmárság megmérhetetlen tágasságú mezőt ajánlanak a megélhetésre, és sohasem bír készülni rájuk annyi egyed, hogy üzésük mellett kényeret nem találna.”

Külföldön Edvi szerint néhány helyen nagy gondot fordítanak arra, hogy a végzett diákok el tudjanak helyezkedni. Érdekes példát ír: „Legközelebb a bajor kormány dec. 1841. az orvosi pályára indult összes ifjak tanulási folyamát egyenesen felfüggesztette azon okból, mivel most minden orvosi állomások be volnának töltve országszerte.”

A szerző akkor tekinti a fiatalot pályaérettnek, amikor az „önmagával megelégedetlen”, látja, hogy mennyi pótolnivalója van, szándékában is áll a szükséges feladatokat elvégezni, mert az „öntanulásra is meg van érve.” A legtöbb szakmában egész életen keresztül tanulni kell, de vannak olyan foglalkozások is, melyek „nem igen hagynak időt a további rendszeres tanulásra”. „Olyanok is vannak, akik megszeretik a tanulást és a tudományokat, mert náluk „erős lévén a tudományok szerelme, mint az angyalok szerelme.”

Élni kell a lehetőségeinkkel, mert különben megbánhatjuk, s nagyot csalódhatunk magunkban. A fejezet befejezéseként ezt egy verssel érzékelteti:

„Tíz éves vagy, s már nem ártatlan;
Tizenhatos, s mi lesz bizonytalan;
Husz éves, és még sem vagy szép;
Harminczas, s még sem erős, ép;
Negyven s még sem higgadt eszű s okos,
Ötven, s mégsem kitűnő birtokos.
Barátom, te soha, – ha csak csudát nem téssz,
Szép, erős, okos s gazdag többé nem léssz.”

A leírtak alapján elmondható, hogy Edvi Illés Pál jelentős pedagógiai író volt, akinek sorait a reformkorban sokan olvasták. Tóth Péter naplójában írt is erről. Munkásságáért az MTA levelező tagjává választották. A jeles evangélikus lelkész és pedagógus a mai világnak is az olvasás, a művelődés és az önképzés fontosságát üzeni.

IRODALOM

1. Mészáros István: Első pedagógiai hetilapunk, a Religio és Nevelés (1841–1849). Vigilia, 1982/6 444-447. p.; Varga István: Az első nevelésügyi lapunk és a családi életre felkészítés. In: Dombi Alice – Oláh János: Emlékezzünk régiekről. APC-Stúdió, Gyula, 1998. 16-22. p. és Móra Ferenc: Somogyi Károly emlékezete. Szeged, Bartos Lipót Könyvnyomdája, 1923.
2. Neveléstörténeti olvasókönyv. Szerkesztette: Komlósi Sándor. Tankönyvkiadó, Bp., 1978. 397. p.
3. Neveléstörténeti olvasókönyv. I. m.: 403-404. p.
4. Neveléstörténeti olvasókönyv. I. m.: 406. p.
5. Neveléstörténeti olvasókönyv. I. m.: 414-416. p.
6. Magyar Életrajzi Lexikon. I. kötet. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Ak. Kiadó, Bp., 1967. 420-421. p.
7. Tóth Péter: Napló. (1836-1842). Magvető Könyvkiadó. Bp., 1984. 207. p.
8. Szegedy-Maszák Mihály: Hit és kétely összeütközése a XIX. sz. közepének közgondolkodásában: a naplóíró Tóth Péter. In: Tóth Péter: Napló. I. m. 515-572. p.
9. A magyar nevelés története. I. Főszerkesztő: Horváth Márton. Tankönyvkiadó, Bp., 1988.
10. Szelényi Ödön: A magyar ev. iskolák története. Grafikai Müintézet. Wigand K. F. Pozsony, 1917. és Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777-1848. I. és II. Kir-M. Egyet. Nyomda, Bp., 1927.
11. Edvi Illés Pál: Autodidachia. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1842. okt. 6. 325-328. p. és okt. 13. 336-339. p.

